

УДК 929.62(477.43)

С.В.Трубчанінов

Територіальна і міська геральдика Поділля: історія та сучасний стан

В повідомленні акцентується увага на маловідомих сторінках територіальної та міської геральдики Поділля, а також її значенні для популяризації історії та сьогодення регіону.

Ключові слова: геральдика, Поділля, Подільське воєводство, Подільське намісництво, Подільська губернія, Кам'янець-Подільський.

Регіональна символіка (у т.ч. й територіальна і міська геральдика) виступає не лише свого роду маркером, що позначає територіальний поділ, а й у більш широкому значенні слугує функції самоідентифікації окремих регіонів, територіальних громад. Українська територіальна і міська геральдика знаходяться в колі дослідницьких проблем, які в силу історичних обставин, тривалий час не були введені до широкого наукового обігу. Лише з набуттям Україною незалежності відзначається стійке зростання інтересу до давніх символів, емблем і, насамперед, до територіальних і міських гербів, що пояснюється відродженням багатьох історичних традицій, інститутів і понять. Приємно відзначити власну причетність до описаних процесів¹. Знаменно, що подібні явища відбувалися і тривають і в інших державах СНД.

Необхідність вивчення сучасної української територіальної та міської геральдики викликана такою вимогою часу, як відновлення історичної пам'яті нових поколінь. Багато сучасних територіальних і міських символів ґрунтуються на гербах міст і земель, що склалися ще в дорядянський період. Тому розвиток національної символіки неможливий без всебічного вивчення історичного геральдичного досвіду конкретної території, без чітких уявлень про еволюцію геральдики в контексті загальноукраїнських геральдичних і соціально-політичних процесів.

Говорячи про актуальність досліджуваної проблеми, необхідно підкреслити, що сучасна українська геральдика в останні роки розвивається дуже бурхливо: проводяться науково-практичні конференції, симпозиуми, розширюються тематичні напрямки досліджень, до наукового обігу вводяться раніше мало відомі джерела, до навчальних планів включаються теми, що стосуються геральдики. В Україні з 1990 року функціонує потужне Українське геральдичне товариство², на комерційних засадах діють

різні організації (Українська академія геральдики, товарного знаку і логотипу, Українське наукове товариство геральдики і вексикології тощо).

Територіальній та міській геральдиці Поділля наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. було присвячено ряд ґрунтовних досліджень. Особливо слід відзначити плідну діяльність Ю.К.Савчука, знаного фахівця у галузі спеціальних історичних дисциплін, випускника Вінницького державного педагогічного інституту, який у 1996 р. під керівництвом доктора історичних наук М.Ф.Дмитрієнко захистив кандидатську дисертацію “Міська геральдика Поділля”. Під час роботи над дисертацією з’явилися його цікаві публікації, як одноособові, так і у співавторстві з науковим керівником³. 1998 року побачила світ праця, присвячена українській міській геральдиці, яка належала багатолітньому керівникові Українського геральдичного товариства А.Б.Гречилові⁴, архітекторові за фахом. Пізніше А.Гречило, разом з іншим відомим науковцем зі Львова І.І.Сварником та Ю.К.Савчуком підготували солідне видання, присвячене гербам міст України⁵.

З подільських дослідників варто відзначити В.М.Напиткіна, який опублікував роботу “Геральдика Хмельниччини”⁶, а також є розробником сайту “Українська геральдика”, що містить інформацію та рисунки більш ніж 2,5 тис. гербів⁷.

Десятки статей, присвячених проблемам територіальної та міської геральдики, були опубліковані у місцевій пресі. Зокрема, чимало матеріалів про геральдику з’явилось у газеті “Життєві обрії” (м.Хмельник)⁸. Звісно, авторам таких публікацій часто бракувало наукових аргументів, проте вони є чудовим свідченням бажання простих подолян більше дізнатися про символіку краю.

Останніми роками представники міської влади Кам’янця-Подільського робили багато заяв про необхідність створення та пропаганди “бренду міста”, як основного засобу росту його туристичної привабливості. В одній із новітніх робіт в цій царині стверджується: “Бренд міста – міська ідентичність (або ідентичність міста), яка системно виражена в яскравих і привабливих ідеях, символах, цінностях, образах і яка знайшла максимально повне і адекватне відображення в іміджі міста. Брендинг міста – процес усвідомленого і цілеспрямованого формування бренду, тобто пошуку, вираження та розвитку міської ідентичності, а також представлення її в яскравих, взаємопов’язаних образах, привабливих для цільових аудиторій. Найбільш складна й ефективна форма маркетингу міста. Дизайн бренду міста – система взаємопов’язаних і взаємодоповнюючих візуальних і символічних атрибутів (виразів, зображень) ідеї бренду міста, виражених в

символічних знаках, гаслах, кольорах, запахах, музиці та інших образах”⁹. Міський герб, на наш погляд, – має бути однією з головних складових брендингу міста.

Комплексне дослідження територіальної та міської геральдики Поділля має важливе значення для вивчення теорії, історії та практики становлення і розвитку сучасної регіональної геральдики в Україні. Метою даної розвідки є акцентування уваги на маловідомих сторінках територіальної та міської геральдики Поділля, а також її значення для популяризації історії та сьогодення регіону. На жаль, нам, як і більшості інших українських дослідників, недоступні рідкісні геральдичні роботи: такі як “Книга символів і клейнодів Королівства Польського” львів’янина Еразма Коміна (1575 р.), чи книга “Orbis Polonis...” (1641–1643 pp.), написана подолянцем Шимоном Окольським (1580–1653), або ж “Heraldyka...” (1742 р.) Юзефа Олександра Яблоновського (1712–1777)¹⁰.

Добре відомо, що перша писемна згадка про Сонце, як територіальний символ Подільської землі, припадає на початок XV ст. У хроніці польського історика Яна Длугоша (1415–1480) у розповіді про Грюнвальдську битву 1410 року перераховано усі полки, які брали в ній участь з польсько-литовської сторони, а також хоругви (прапори), під якими вони воювали. Я. Длугош, зокрема, зазначав: “Сімнадцята, вісімнадцята і дев’ятнадцята – землі Подільської, яка мала три прапори через (велику) чисельність свого населення. Кожний з них мав сонячний лик на червоному полі”¹¹.

Видавці хроніки Я. Длугоша вважали його свідчення відносно червоного кольору поля, на якому зображене Сонце, звичайною опискою і в примітці лаконічно стверджували: “треба читати “біле”¹².

Наступні свідчення про герб Поділля знаходимо в книгах Олександра Гваньїні “Хроніка європейської Сарматії” (1578 р.) та Бартоша Папроцького “Гніздо цноти” (1578 р.) і “Герби лицарства польського” (1584 р.).

О. Гваньїні у своїй книзі, згадуючи Поділля, пише: “Прапор цієї землі носить як герб сонце, оточене навкруги дванадцятьма зірками на білому фоні”¹³. У фундаментальному виданні творів О. Гваньїні українською мовою в перекладі о. Юрія Мицика цей фрагмент подається дещо по-іншому: “Земська короґва та герб має сонце з дванадцятьма променями, на білому тлі, таким чином”¹⁴. Ю. Мицик, напевно, виправив, як йому здавалося, помилку автора, адже на рисунку ніяких зірок не було. Але ж на рисунку і променів було не 12, а 16.

Бартош Папроцький відзначав в книзі “Гніздо цноти”: “Воєводство Подільське вживає за герб золоте сонце на білому полі”. На рисунку в книзі

Б.Папроцького Подільське Сонце має 20 великих променів. Стосовно ж герба міста Кам'янець-Подільського, вміщеного поряд з гербом Поділля, то Б.Папроцький був впевнений, що воно користується “стародавнім гербом ще з часів князів руських”. На рисунку в книзі Б.Папроцького було зображення святого Георгія (Юрія-змієборця)¹⁵. Звісно, це зображення не малювалося з оригіналу. Це свого роду кліше, яке використовувалося в усіх випадках, коли йшлося саме про святого Георгія. Так, це зображення подано у зв'язку із згадкою про герб Брацлавського воєводства.

Не можна, звісно, обминути увагою добре відомого, розтиражованого у багатьох книгах плану Кам'янець-Подільського Кипріяна Томашевича. (Незабаром після здобуття Кам'янець-Подільського військами Османської імперії кам'янецький гравер, громадянин міста, колишній вїйт К.Томашевич вигравіював вид міста і фортеці станом на початковий період турецької влади. Саме тому його зазвичай, не зовсім точно, датують 1672 роком). На жаль, у працях по історії Кам'янець-Подільського використовують не зовсім якісну літографія з плану, яка була зроблена напри-

Рис. 1. Зображення герба Поділля у книзі Олександра Гваньїні (число 19 – порядковий номер рисунка).

Рис. 2. Зображення герба Поділля у книзі Бартоша Папроцького “Гніздо цноти”.

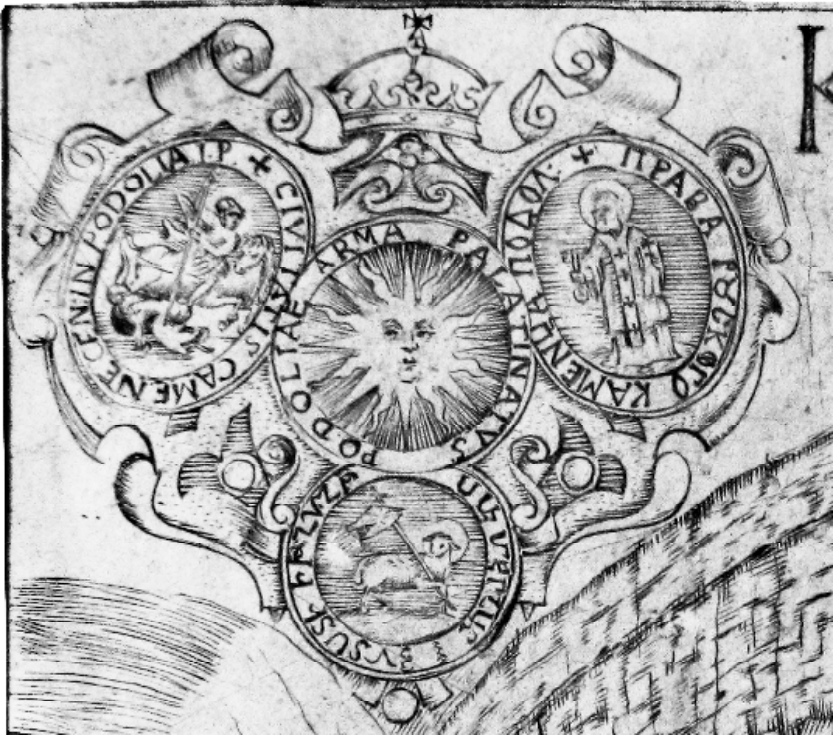

Рис. 3. Зображення герба Поділля та печаток громад Кам'янець-Подільського на плані Кипріяна Томашевича.

кінці XIX ст.¹⁶. На плані К. Томашевича в лівому верхньому кутку зображено герб Подільського воєводства (Сонце в променях із написом по колу латинською мовою: “Оплот Подільського воєводства”) в оточенні рисунків печаток трьох кам’янецьких юрисдикцій: магдебурзької, руської та вірменської – за назвами права, яке застосовувалося різними міськими громадами. На думку відомого українського дослідника Я.Р.Дашкевича, геральдичний картуш К.Томашевича відображав панівний для XVII ст. погляд на Кам’янець як на триєдине місто трьох націй з формально повноцінною і рівноправною емблематикою. “Це справді відбилося в одночасному – для певного періоду в історії міста – існуванні тут трьох гербів. Ситуація унікальна для України кінця середньовіччя і початку новожитних

часів”. Я.Р.Дашкевич наголошує, що процедура надання герба міській громаді у XIV ст. не є званою, міська емблема для вживання її, насамперед на міській печатці, в грамотах 1374 і 1432 рр. не згадується. З іншого ж боку, ясно, що з організацією міського самоврядування 1374 р. вїт повинен був мати міську печатку з емблемою. Відбитки такої печатки з XIV–XV ст. невідомі, але, мабуть, вже тоді на ній було зображення св.Юрія-змієборця, тобто емблеми, яку вживав один із перших сюзеренів Поділля – князь Олександр Коріатович. (Він у свою чергу запозичив її у міста Володимира, яким певний час княжив).

Герб магдебурзької юрисдикції міста Кам'янця на Поділлі із зображенням св.Юрія-змієборця вживався від, мабуть, 1374 до 1796 рр.; як єдиний герб цілого міста він функціонував, можливо, у 1374–1491 та 1790–1796 рр., отже, лише протягом 115 років з 422 літ самоврядування, до захоплення міста Російською імперією. Св. Петро з ключем у правій руці виразно зображений як емблема руської юрисдикції на гравюрі К.Томашевича. Однак свого часу, розшифровуючи зображення, Ю.Сіцінський зробив свого часу помилку, умовно (історик вжив фразу “як здається”) ідентифікуючи святого на печатці зі св.Миколою. Оригінального відбитку печатки руської юрисдикції Ю.Сіцінський явно не бачив. Кілька років раніше від Ю.Сіцінського видавці збірника “Подолія” вмістили титульну віньєтку, в якій зображення св.Петра замінили постаттю св.Миколи. Авторитет Ю.Сіцінського як дослідника минулого Поділля був заслужено високий, а пізніші автори перетворили припущення історика на доведений факт. Рисунок К.Томашевича не перевірили, а оригінальних відбитків печатки не було. Тому св.Миколай перетворився в

Рис. 4. Зображення герба міста Кам'янця-Подільського у книзі Бартоша Папроцького “Гніздо цноти”.

Рис. 5. Зображення герба Подільського воєводства на будівлі Ратуші.

патрона руської юрисдикції, а його зображення – на її емблемі. Герб руської юрисдикції зі зображенням св.Петра був дійсним у Кам’янці на Поділлі протягом 1491–1670 рр., тобто 180 років. Особливість герба вірменської юрисдикції полягала в тому, що зображене на ньому Боже ягня вживалося як емблема в кожній вірменській колонії України, у тих випадках, якщо вірменська громада користувалася судово-адміністративною автономією. Герб вірменської юрисдикції з емблемою у вигляді Божого ягняти існував офіційно в Кам’янці від 1496 до 1790 рр., тобто 295 років¹⁷.

Якщо уважно придивитися до вищеперелічених та інших зображень подільського герба часів перебування краю у складі Польського королів-

Рис. 6. Зображення герба Подільського воєводства на кам'яному пілоні на Старопоштовому узвозі.

ства та Речі Посполитої, то можна легко побачити суттєві відмінності між ними. Жодне із зображень не повторюється. Добре відомо, що оскільки в Польському королівстві, до якого входило Поділля, не існувало герольдії – спеціального органу, який би затверджував герби, – тому кожний художник, або ж кожний книговидавець передавав зображення геральдичних фігур по-своєму. Незмінним для подільського герба залишалося лише Сонце з людським обличчям. Цікавими для нашої теми є епіграфічні пам'ятки. Так, зображення герба Подільського воєводства на Ратуші в Кам'янці-Подільському датується не пізніше 1754 року (саме тоді проведена її реконструкція, про що свідчить пам'ятна дошка над Сонцем). А от на кам'яному пілоні, що знаходиться на Старопоштовому узвозі, зображення герба Поділля датується 1763 роком.

Вираз обличчя Сонця, кількість, розміри та форма сонячних променів – скрізь є різною. Так, на гравюрі Кипріяна Томашевича можна нарахувати 16 променів, які відходять від Сонця, і ще чималу кількість ліній між ними. У той же час, якщо придивитися до зображення Сонця на будинку Ратуші, то можна полічити всього 8 великих сонячних променів і велику кількість тонших променів (ліній) між ними. Причому не існує од-

накової кількості цих ліній поміж променями (в основному їх по чотири-п'ять). На кам'яному пілоні, що знаходиться на Старопоштовому узвозі, Сонце має 13 великих променів і 13 маленьких¹⁸.

Форма і великих і малих променів скрізь різна. Так, на Ратуші великі промені майже прямі, але рельєфні, а от на Старопоштовому узвозі – трикутні. У той же час з малими променями інша картина. На Ратуші малі промені нагадують продовгуваті трикутники, а на пілоні – вони хвилясті.

Герби і печатки міст були невід'ємним атрибутом середньовічного суспільства. Поява герба засвідчувала про привілеї, які отримали міські самоврядні громади. Зокрема, свої герби у XVI–XVIII ст. отримали Плоскирів, Дунаївці, Вербівець, Старокостянтинів та деякі інші населені пункти сучасної Хмельниччини¹⁹. Саме тому у Кам'янці-Подільському певний час одночасно побутували три герби.

У 1793 р. Поділля увійшло до складу Російської імперії. За тодішніми порядками, кожне місто у Російській державі повинно було мати свій герб. Для тих міст, які їх не мали раніше, герби складалися спеціальною Геральдичною комісією (Герольдмейстерською конторою), заснованою ще Петром I. Геральдична комісія в першу чергу брала до уваги традиційні символи міста або краю. Коли ж було невідомо про побутування давніх символів, створювався новий герб, в який вносилися предмети, що характеризували географічні умови, економіку та побут населеного пункту. 22 січня 1796 р. був затверджений герб головного міста новоутвореного намісництва – Кам'янця-Подільського: на блакитному полі золоте сонце з шістнадцятьма променями, а над ним золотий 4-х кінцевий хрест. В царському указі говорилося: “Сей герб є древній ..., і цей залишається без зміни ...”²⁰. Для означення приєднання краю до імперії цей герб у свою чергу був розміщений на державному російському гербі (на грудях чорного двоголового орла)”. Герб Кам'янця-Подільського вважався разом з тим і гербом Подільського намісництва.

Варто зазначити, що “древність” цього герба Кам'янця-Подільського досить сумнівна, адже він був створений російськими дяками, як і деякі інші герби близько 1672 року, для того, щоб обґрунтувати претензії Романових на уся спадщину Рюриковичів²¹.

У порушення принципу неможливості знаходження в гербі міста герба держави, герб польського періоду містився в долішній половині перетятого щита; у горішній же частині містився імперський орел, як символ “приєднання краю до імперії”²². Саме за таким принципом отримали герби Проскурів, Вербівець, Летичів. А от такі повітові містечка Подільського наміс-

ництва як Стара Ушиця, Зіньків, Городок, Ямпіль, Базалія у долішній частині герба отримали зображення, які розробили петербурзькі герольдмейстери. Наприклад, потенційні торговельні можливості Базалії, яка знаходилася недалеко від кордону, символізували в лазуровому полі дві руки, подані одній і покладені на товарах, зв'язаних у два срібних тюки. У гербі Зінькова у долішній частині – у лазуровому полі покладені пірамідально срібні плити, на знак того, що в тамтешніх місцях у великій кількості видобувається каміня для фундаменту та вапняку. Досить фантастично виглядає герб Городка. У його долішній частині – на знак розташування міста між горами, – в червоному полі дві золоті гори з боків, а між ними – міська срібна стіна²³.

Рис. 7. Зображення герба Поділля з "Титулярника" 1672 року.

"Маніфест про повний герб Всеросійської імперії" – унікальний документ, що відображає короткий, але яскравий період в історії Російської держави, безпосередньо пов'язаний з розвитком російської геральдики. Його поява була обумовлена прийняттям імператором Павлом I сану Великого магістра Мальтійського ордена. Після того, як в 1798 р. Мальта була захоплена Наполеоном, а великий магістр Ордену св. Іоанна Єрусалимського був позбавлений сану, погляди мальтійських лицарів звернулися до російського імператора. В грудні 1798 р. Павло I був обраний великим магістром Мальтійського ордена. На знак цієї події в імператорський титул були включені слова: "... і Великий магістр Ордену св. Іоанна Єрусалимського". Резиденція ордена була перенесена до Петербургу. Слідом за цими подіями послідували зміни в Російському державному гербі. 10 серпня 1799 р. найвищим указом було наказано виготовити печатки з новим гербом. Він представляв собою двоголового орла з імператорськими коронами, на грудях орла містився щиток з Московським гербом, накладений на Мальтійський хрест. 13 жовтня 1800 р. на розгляд імператора був представлений проект "Маніфесту про повний герб Всеросійської імперії". Причини, що викликали його появу, наводяться в записці директора Ге-

Рис. 8. Зображення герба Поділля на одній із сторінок "Маніфесту про повний герб Всеросійської імперії".

рольдії сенатора Осипа Козодавлева: по-перше, необхідність зображення в повному гербі гербів усіх земель, що входили до титулу государя; по-друге, включення знаків ордена св. Іоанна Єрусалимського до загальної символіки Російського герба. Крім того, передбачалося створити велику державну печатку для посвідчення грамот, дипломів та інших публічних актів.

Згідно “Маніфесту” Павла I Російський герб набував абсолютно нових форми і змісту. В його зображення повинні були бути включені герби всіх земель, що входили до титулу государя, який вважав, що колишній герб не відповідав простору російських володінь, а також тому значенню, яке мала Росія серед європейських держав. Своїм найважливішим придбанням Павло I вважав Велике магістерство ордена св. Іоанна Єрусалимського, знаки якого неодмінно повинні були увійти в загальну символіку Російського герба і відповідати новому титулу імператора. У зв’язку з цим Павло I значно змінив композицію герба: державний орел став поміщатися в центрі на щиті з трьома імператорськими коронами на золотому полі, з золотими скіпетром і державою в пазурах. На грудях орла в щиті зображувався св. Георгій Змієборець, а навколо центрального герба – вісім коронованих щитів з Київським, Володимирським, Новгородським, Казанським, Астраханським, Сибірським, Таврійським гербами і гербом герцогства Голштинського – родового герба батька Павла, імператора Петра III. Це було перше включення до складу Російського герба емблеми території, що не входить до складу Російської імперії. Інший простір великого головного щита поділявся на тридцять три поля, в яких по порядку слідували титули Його імператорської величності. Тридцять четвертим значився герб Державного ордена св. Іоанна Єрусалимського. Великий щит лежав на Мальтійському хресті, увінчаному золотою короною. Щит був прикрашений золотим шоломом з імператорською короною, а по боках знаходилися два щитотримачі: архангели Михаїл і Гавриїл. Весь герб вінчала велика імператорська корона і під нею імператорський золотий балдахін, з-під якого виходила підбита горностаєм імператорська мантія з чорними російськими орлами. Весь щит був оточений ланцюгом ордена св. апостола Андрія Первозванного. За щитом розташовувалися навхрест два золотих імператорських штандарта²⁴.

Як і чимало інших починань імператора Павла I, після його смерті новий державний герб Росії був відмінений. Для теми нашого дослідження “Маніфест” цікавий детальним геральдичним описом герба Поділля, як однієї з частин, що складала герб Російської імперії: “Подольский. Имеет

равным образом Российско-Императорского чернаго Золотыми Коронами увенчанного Орла, у коего на груди виден голубой щит, в котором усматривается Солнце о шестнадцати лучах и над оным золотой осмиугольной маленькой Крест”.

Державний устрій Російської імперії – надзвичайно централізованої держави, – не давав можливості появі розвинутої територіальної геральдики. За правління Олександра II була проведена геральдична реформа, що мала на меті упорядкування територіальної геральдики, створення єдиної системи відмінності регіональних гербів від рівня губернії до заштатних міст. За здійснення цієї реформи активно взявся керівник Гербового відділення Департаменту герольдії Сенату Б.Кене. Він зайнявся переглядом усіх існуючих міських гербів. Більшість його проєктів, у т.ч. й проєкт герба Кам’янця-Подільського (1859 р.), так і не було ухвалено²⁵. Проте 1856 року видозмінили герб Подільської губернії, з якого зник двоголовий орел – в гербовому щиті залишилося лише сонце з хрестом над ним. Знизу і з боків гербового щита був вінок із золотого дубового листа, з’єднаного Андріївською стрічкою. Щит вінчала імператорська корона.

Подільська територіальна і міська символіка неодноразово змінювалася протягом ХХ століття. Це ускладнює рівень її сприйняття і вимагає спеціального наукового вивчення. Геральдика радянської доби перебувала під значним ідеологічним тиском. Геральдисти намагалися втиснути в герби максимум предметів, що мали б символізувати поступ міста, його промисловий чи науковий потенціал тощо. І всю цю композицію мали увінчувати радянські символи.

Так, герб Кам’янця-Подільського, розроблений місцевим художником Д.Бриком і затверджений 5 вересня 1967 року, мав у лазуровому щиті золоті зображення: усміхнене Сонце, розгорнута книга, контури Старої фортеці та шестерня. В главі – зображення прапора УРСР. У 1971 р. був затверджений герб м.Хмельницького (автор – В.Громихін): щит перетятий червоним і лазуровим. У верхній частині покладені навхрест два золоті снопи пшениці, над ними – серп і молот, у нижній – золота шестерня і три перехрещені золоті блискавки²⁶.

Особливо плідним автором міських гербів у 60-х – на початку 90-х років ХХ ст. був Б.Б.Шулевський, член Комісії з геральдики Всесоюзного об’єднання колекціонерів-фалеристів (ВОКФ), голова Експертної групи Комісії з геральдики ВОКФ. Зокрема, Б.Б.Шулевський був автором гербів міст і селищ міського типу Хмельницької області – Дунаївців (затверджено 25 січня 1990 року), Городка (затверджено 23 червня 1989 року), Ярмо-

Рис. 9. Зображення нового герба Подільської губернії (1856 р.).

линців (затверджено у січні 1991 року), Сатанова (затверджено 23 червня 1989 року). Ці герби, як зазначав Ю.Савчук, об'єднуються деякими спільними рисами: це характерний поділ щита, зображення у вільному полі золотого усміхненого сонечка, написи – назви міст. Хоча проекти Б.Б.Шулевського позначені прагненням опертись на історичну традицію, проте це прагнення не завжди послідовне. Невдалими були спроби Б.Б.Шулевського поєднати давні й новочасні символи. У 1960–1980 роках Б.Б.Шулевський ввів до опису створених ним ескізів гербів нове поняття – “український щит”. Хоча зображення були вміщені в доволі традиційну для Європи

форму щита – іспанську, з округлою базою, геральдист-оформлювач пішов далі: цей щит він ввів додатково ще до одного щита, поданого у вигляді картуша. Очевидно, саме щит-дублер і вважав Б.Б.Шулевський “українським”. Гостра критика геральдистів на адресу нововведення дещо призупинила множення помилок, хоча, як зазначила історик Ярослава Іщенко, “на місцях ще продовжували існувати і навіть затверджувати новотвори з назвою міста в главі, з дивовижними формами щита та подібними за графічно-мистецьким втіленням фігури (будівлі, терикони, палаючі зірки, тепловози, рейки, знаряддя праці тощо), що аж ніяк не вирізняли місто”²⁷.

Сучасний стан територіальної та міської геральдики на Поділлі (як загалом і в Україні) характеризується розбалансованістю, коли геральдичні норми не об’єднані в єдину систему. Українське геральдичне товариство запропонувало власну систему символів, які можуть бути присвоєні гербам різного рівня. Зокрема, для міських гербів пропонується використовувати іспанський щит, увінчаний міською мурованою короною.

Місцеві органи самоврядування, користуючись наданими їм правами, іноді довільно приймають, а потім поспішно змінюють територіальну чи міську символіку. Особливих нарікань геральдистів викликає сучасний герб Хмельницької області, виконаний з прямими порушеннями правил геральдики (внесення до клейноду розгорнутої книги, використання одноколірного намету, застосування гірлянд з листя й квітів, які є приналежністю жіночого типу гербів і символом вдівства)²⁸.

На наш погляд, в такому питанні як сучасне герботворення слід взяти за зразок досвід як дореволюційної Росії, так і європейських країн. Причому кваліфікована розробка гербів має поєднуватися з послідовною і грамотною пропагандою отриманих результатів серед населення.

Примітки:

1. Трубочанінов, С. В. Герби міст Подільського намісництва / С. В. Трубочанінов // V Всеукраїнська конференція з історичного краєзнавства. – К. ; Кам’янець-Подільський, 1991. – С. 525-527; Його ж. Про побутування гербів на території Хмельниччини в XI–XIX ст. / С. В. Трубочанінов // Науково-практична конференція “Культура України і слов’янський світ”: Тези доповідей та повідомлень (м.Кам’янець-Подільський). – Частина 2. – К., 1992. – С. 3-4; Його ж. Герби міст Подільського намісництва С. В. Трубочанінов // Проблеми етнографії, фольклору і соціальної географії Поділля: Науковий збірник. – Кам’янець-Подільський, 1992. – С. 70-71.

2. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uht.org.ua/ua/> [Офіційний сайт Українського геральдичного товариства].

3. Дмитрієнко, М. Ф. З історії гербової традиції міст Поділля (XIV–XVIII ст.) / Дмитрієнко М. Ф., Савчук Ю. К. // Український історичний журнал. – 1993. – № 12. – С. 50-57; Дмитрієнко, М. Ф. Короткий нарис міської геральдики Поділля / Дмитрієнко М. Ф., Савчук Ю. К. – К. : Ін-т історії України НАН України, 1994. – 106 с.; Савчук, Ю. К. Міська геральдика Поділля / Савчук Ю. К. – Вінниця : Континент-ПРИМ, 1995. – 143 с.
4. Гречило, А. Б. Українська міська геральдика / А. Б. Гречило. – К. ; Львів : УГТ, 1998. – 192 с.
5. Гречило, А. Герби міст України (XIV – перша половина XX ст.) / Гречило А., Савчук Ю., Сварник І. – К. : Брама, 2001. – 400 с.
6. Напиткін, В. Геральдика Хмельниччини / Валерій Напиткін. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2005. – 48 с.
7. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.heraldry.com.ua/> [Українська геральдика].
8. Івашук, М. Мої міркування про герб / Івашук М. // Життєві обрії (м.Хмельник). – 1996. – 24 квіт.; Дорош, М. Чи ж таким повинен бути герб Хмельника? / Дорош М. // Життєві обрії. – 1996. – 7 лют., 22 лют.; Дорош, М. Новий герб я бачу таким / Дорош М. // Життєві обрії. – 1996. – 15 черв., 20 лип.; Слободянюк, Я. Ю. Герб – не жінка : 400 років для нього не вада / Слободянюк Я. Ю. // Життєві обрії. – 1996. – 28 груд.; Дорош, М. До питань герботворення / Дорош М. // Життєві обрії. – 2005. – 29 січ.; Положення про збір за право використання місцевої символіки // Життєві обрії. – 2008. – 8 трав.; Поліщученко, Р. Геральдика міста-іменинника / Поліщученко Р // Життєві обрії. – 2010. – 24 верес.
9. Визгалов, Д. Брендинг города / Денис Визгалов. – М. : Фонд “Институт экономики города”, 2011. – С.148.
10. Див.: Цітоў А. К. Геральдыка Беларусі / Цітоў А. К. – Минск : Минская фабрика цветной печати, 2010. – С. 30-32.
11. Цит. за: Ян Длугош. Грюнвальдская битва / Издание подготовили Г. А. Стратановский, Б. В. Казанский, Л. В. Разумовская. – М. : Изд-во Академии Наук СССР, 1962. – С. 89.
12. Там само. – С. 202.
13. Див.: Німчук, В. Хроніка Гвагніна (Гваньїні) як джерело з історії української геральдики і лексикології / Василь Німчук // Київська старовина. – 2000. – № 5. – С. 22-26.
14. Гваньїні, Олександр. Хроніка європейської Сарматії / Упорядкув. та пер. з пол. о.Юрія Мицика. – 2-ге вид., доопрац. – К. : Вид. дім “Києво-Могилянська академія”, 2009. – С. 417.
15. [Paprocki Bartolomiej]. Gniazdo cnoty : zkad herby rycerstwa slawnego Krolestwa Polskiego, Wielkiego Ksiestwa Litewskiego, Ruskiego, Pruskiego, Mazowieckiego, Zmudzkiego y inszych Panstw do tego Krolestwa nalezacych Ksiazat y Panow

rozczatek swoy maia. – Krakow : z Drukarnie Andrzeia Piotrkowczyka, 1578. – S. 1222.

16. Принагідно дякую О.І.Расщупкіну за фото плану К.Томашевича, оригінал якого зберігається в Національній бібліотеці у Варшаві.

17. Дашкевич, Я. Кам'янець-Подільський XVI–XVIII ст.: місто трьох гербів / Ярослав Дашкевич // Міста та містечка в гербах, прапорах і печатках. Вип. 1. – Львів, 2003. – С. 75-94.

18. Фото автора.

19. Напиткін, В. Зазначена праця. – С. 15, 32, 34.

20. Полное собрание законов Российской империи. – СПб., 1830. – Т. XXIII. – № 17 435.

21. Див.: Соболева, Н. А. Старинные гербы российских городов / Соболева Н. А. – М. : Наука, 1985. – 186 с.

22. Напиткін, В. Зазначена праця. – С. 4.

23. Там само. – С. 11, 18, 14; Трубочанінов, С. В. Герби міст Подільського намісництва. – С. 525-527.

24. Агафонова, Е. А. Из вступительной статьи к изданию “Манифест о полном гербе Всероссийской империи” / Е. А. Агафонова, М. Д. Иванова. – СПб., 1993: [Електроний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.heraldrybooks.ru/book.php?id=2/>.

25. Гречило, А. Герби міст України. – С. 100; Напиткін, В. Зазначена праця. – С. 19; Лакиер А. Русская геральдика / Александр Лакиер. – СПб, 1855. – 669 с.; Савчук, Ю. К. Міська геральдика Поділля. – XVIII.

26. Напиткін, В. Зазначена праця. – С. 19, 35.

27. Шулевський Борис Борисович : Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії: [Електроний ресурс]. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Шулевський_Борис_Борисович/.

28. Напиткін, В. Зазначена праця. – С. 7-8.

Резюме

В сообщении акцентируется внимание на малоизвестных страницах территориальной и городской геральдики Подолья, а также ее значения для популяризации истории и современности региона.

Ключевые слова: геральдика, Подолье, Подольское воеводство, Подольское наместничество, Подольская губерния, Каменец-Подольский.

Одержано 3 жовтня 2011 року